

Jelena MIĆEVIĆ KARANOVIĆ¹

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Kikinda

EMPIRIJSKI PRISTUP TOLERANCIJI I RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI

(Dijana Subotički Miletić i Zoran Gavrilović, *Tolerancija i rodna ravnopravnost u srednjim školama Kikinde*, Banatski kulturni centar, Novo Miloševo, Udruženje građana Postpesimisti i Udruženje građana Centar za kulturu dijaloga, Kikinda, 2016)

Publikacija *Tolerancija i rodna ravnopravnost u srednjim školama Kikinde* nastala je nakon realizacije projekta čija je autorka Dijana Subotički Miletić. Knjiga ima 112 stranica i sastoji se iz dva dela. Prvi deo knjige sadrži 20 grafikona i 3 tabele, a drugi deo 16 grafikona koji ilustruju dobijene podatke, koji su i kvalitativno obrađeni u tekstu, uz adekvatno i metodološki korektno korišćenje 14 štampanih i 6 elektronskih izvora literature. Knjiga sadrži rezime na srpskom i na engleskom jeziku, tri recenzije, kao i jednu vrstu preporuke/opomene povereniku za zaštitu ravnopravnosti.

Knjiga na adekvatan i metodološki korektan način sintetizuje i sistematizuje teorijska znanja i rezultate istraživanja u okviru društveno-humanističkih nauka, u oblasti pojmova koji su istaknuti u samom naslovu. Kompetentno i jezikom struke, a opet razumljivo i pristupačno široj čitalačkoj publici, razmatraju se teme u okviru proučavanja tolerancije i njoj srodnih pojmova.

Istraživanje je realizovalo Udruženje građana Postpesimisti Kikinde u toku školske 2014/2015. godine. Uzorak su činili učenici i učenice četiri srednje škole u Kikindi, a broj ispitanika je bio 208 (ukupan broj učenika i učenica u sve četiri škole bio je 2081, što znači da je istraživanjem obuhvaćeno 10% srednjoškolske

---

1 E-mail: micevicj@sbb.rs

populacije u Kikindi), uzrasta od 14 do 19 godina. Kontrolni uzorak su predstavljali 21 prosvetni radnik i radnica. Kao istraživački instrument je korišćen elektronski upitnik, a ukupan broj pitanja u upitniku bio je 102.

Celokupan projekat je započet 2014. godine, a završen objavljivanjem knjige u 2016. godini, što je godina u kojoj je grad Kikinda trebalo da donese i usvoji novi Akcioni plan politike za mlade. U publikaciji se ističe da se prethodni Lokalni akcioni plan (LAP) politike za mlade Opštine Kikinda odnosio na period 2011–2015. godine. Naglašava se da dokument počiva na nekoliko vrednosti, među kojima se navodi da lokalna omladinska politika ne bi trebalo da odgovara samo na potrebe većinske populacije, već da, vodeći se principima nediskriminacije i socijalne inkluzivnosti, obrati posebnu pažnju i sprovede mere usmerene na osnaživanje i uključivanje manjinskih, marginalizovanih i ranjivih grupa mladih.

U projektu i publikaciji se ističe posebno važan segment koji se odnosi na prevenciju nasilja i diskriminacije, odnosno na promociju tolerancije i rodne ravnopravnosti, te je odlučeno da se proveri trenutno mišljenje mladih (učenika i učenica srednjih škola na teritoriji Opštine Kikinda), a u kontrolnom uzorku i njihovih profesorki i profesora, pedagoškinja i pedagoga, psihološkinja i psihologa. Celokupno istraživanje je sprovedeno u okviru projekta „Budi tolerantan, prihvati razlike”, koji su sufinansirali Vlada AP Vojvodine preko Pokrajinskog sekretarijata za nauku i tehnološki razvoj i Opština Kikinda, preko konkursa za sufinansiranje projekata udruženja građana u 2014. godini.

Polazna hipoteza istraživanja bila je da mladi koji pohađaju srednje škole sa sedištem u Kikindi i dalje imaju određene diskriminatorne stavove, na čijem prevazilaženju bi trebalo raditi na gradskom nivou. Pre svega, u publikaciji je detaljno prikazana struktura uzorka, koja se odnosi na osnovne biografske podatke – pol, uzrast, podatke o članovima porodice (obrazovanje roditelja, prosečna mesečna primanja), kao i planove u vezi sa daljim obrazovanjem i školu koju ispitanici i ispitanice trenutno pohađaju.

Nakon strukture uzorka, knjiga daje prikaz upoznatosti i stavova prema diskriminaciji, a dobijeni rezultati korenspondiraju sa CeSID-ovim rezultatima, objavljenim u decembru 2013. godine, koji su pokazali da je

„za građane u Srbiji, prva asocijacija na pojam diskriminacije ugrožavanje ili uskraćivanje prava” (CeSID 2013, 7). Rezultati pokazuju da je odluka kikindskih srednjoškolaca i srednjoškolki da pripadnike i pripadnice seksualnih manjina svrstaju na prvo mesto diskriminiranih takođe u skladu sa analizom CeSID-a iz 2013. godine, koja pokazuje da najveće predispozicije za diskriminaciju postoje upravo u odnosu prema LGBT osobama, pripadnicima i pripadnicama drugih etničkih zajednica i pripadnicima i pripadnicama manjinskih verskih zajednica (ibid., 6).

Istraživanje zatim postavlja čitav niz veoma značajnih pitanja i daje interpretacije odgovora na njih, poput: „Koliko se poštuju zabrane diskriminacije u Srbiji?”; „U kojoj meri je diskriminacija prisutna u našoj zemlji?”; „U kojoj meri je diskriminacija prisutna u tvojoj školi?”; „Da li u Kikindi diskriminacija raste ili se smanjuje u odnosu na period od pre tri godine?”; „Da li ste nekada pričali o diskriminaciji na času odeljenjskog starešine?”; „Kome biste se obratili radi sprečavanja diskriminacije u svojoj okolini?”; „Koliko je nasilje nad devojkama/ženama rasprostranjeno u Kikindi?”; „Da li je opravdano nekome uskratiti neko pravo samo na osnovu ličnog svojstva?” U nastavku se ispituje skup stavova koji se odnose na slaganje sa tvrdnjama o rodnoj ravnopravnosti u porodici: „Muškarci i žene trebalo bi zajednički da dele kućne poslove i brigu o deci”; „Profesionalni uspeh važniji je za muškarca nego za ženu”; „Pobačaj bi trebalo zakonom zabraniti”; „Žena je u stanju da se žrtvuje za porodicu mnogo više od muškaraca”; „Dok su deca mala bolje je da muškarac radi, a žena ostane kod kuće i brine o deci.”

Knjiga ispituje i *indeks diskriminacije*, i ovaj deo istraživanja je sproveden po uzoru na zadate parove tvrdnji iz istraživanja CeSID-a. Kroz ispitivanje rečeničnih parova, pokušalo se doći do podataka koliko je prisutna diskriminacija osoba romske nacionalnosti i LGBT osoba, koliko je izražena ksenofobija, verska isključivost, antisemitizam, kakvi su stavovi prema osobama sa invaliditetom i osobama obolelim od AIDS-a, a dobijeni podaci su potvrdili ranija istraživanja sa nacionalnog nivoa (CeSID 2013, 7), koji ukazuju na to da postoje značajne predispozicije za diskriminaciju prema LGBT osobama, prema pripadnicima i pripadnicama drugih etničkih zajednica i prema pripadnicima i pripadnicama manjinskih verskih zajednica.

Knjiga postavlja i pitanje *uticaja prosvetnih radnika i radnica* na stavove srednjoškolaca i srednjoškolki. Oni su zapravo bili kontrolni uzorak u sprovedenom istraživanju stavova učenika i učenica srednjih škola iz Kikinde. Anketiran je 21 prosvetni radnik i radnica. Namera istraživačice i istraživača bila je da se proveriti da li, „bez obzira na količinu diskriminacije koju pokažu đaci u davanju svojih odgovora, oni koji rade sa njima ne bi smeli da imaju diskriminatorne stavove” (Subotički Miletić i Gavrilović 2016, 60). Autorka i autor ističu da je, u većini odgovora na kreiran upitnik, troje ispitanika i ispitanica davalo diskriminatorne odgovore ili je biralo opciju „ne znam”. Ukupno troje ispitanika i ispitanica iz ove kategorije ne zna da je diskriminacija u Srbiji zakonom zabranjena, dok se, na primer, za zabranu pobačaja opredelila četvrtina anketiranih. Na lokalnom nivou značajan je podatak što dve trećine prosvetnih radnika i radnica zapaža diskriminaciju u školi u kojoj radi, te bi to morao biti signal za sprovođenje mera kojima bi se uticalo na smanjenje diskriminacije.

U „Zaključku” prvog dela knjige daje se kratak osvrt na rezultate istraživanja, uz isticanje da „rezultati ovog istraživanja potvrđuju stav da se u savremenim društvima, posebno u onim tranzicionim, kakvo je naše, obrazovnim institucijama nameće obaveza da svojom delatnošću menjaju društveni kontekst” (Petrušić i Konstantinović 2012, 519).

Osnovni cilj drugog dela knjige jeste pokušaj dubinskog uvida u istraživanje stavova srednjoškolki i srednjoškolaca o diskriminaciji u Kikindi. Ističe se da su u fokusu analize nalazi (rezultati) koji se odnose na rodnu, etničku i versku dimenziju diskriminacije. Na taj način otvorila su se pitanja potrebe preispitivanja/evaluacije nastavnih sadržaja u srednjoj školi koji bi trebalo da doprinesu povećanju antidiskriminatorne svesti i ponašanja učenika i učenica, čime ovo istraživanje dobija svoju društvenu svrsishodnost. Stavovi koji su ponuđeni ispitanicima i ispitanicima sa skalom alternativnog izbora (prihvata odnosno ne prihvata tvrdnju) jesu sledeći: „Prvenstveno je muškarac taj koji mora izdržavati svoju porodicu”; „Pobačaj bi trebalo zakonom zabraniti”; „Lako je podržavati Rome kad ti nisu u komšiluku”; „Normalan čovek priznaje samo tradicionalne vere (pravoslavlje, katoličanstvo, islam...)”; „Jevreji nastoje da izvuku korist čak i iz sopstvenog stradanja”.

U zaključnom delu se sumiraju rezultati ovog dela istraživanja. Jedan od važnijih nalaza jeste taj da postoji takozvani „porodični konzervativizam” kod učesnika i učesnica istraživanja, koji se ogleda u prihvatanju stava o dominantnoj ekonomskoj ulozi muškarca i zabrani abortusa. Ovi stavovi su podjednako podržani i od strane učenika i od strane učenica. Očekivani nalazi da će porodični konzervativizam biti manji ako je obrazovanje majke više, ovim istraživanjem na ovom uzorku nisu dobijeni. Uočen je, takođe, i izraženi etnonacionalizam, jer ispitanici i ispitanice podržavaju stav prema kojem Srbija treba da bude, pre svega, država srpskog naroda. Etno-distanca kod učesnika i učesnica istraživanja, merena stavom prema osobama romske nacionalnosti, pokazala je postojanje negativnog stava prema ovoj nacionalnoj manjini.

Postoji verska tolerancija, pre svega, kod ispitanika i ispitanica koji su iz gradskih naselja, odnosno čiji roditelji imaju završenu srednju školu ili više stepene obrazovanja. Antisemitizam je prisutniji kod učenika i učenica koji potiču iz porodica s prihodom na nivou proseka Srbije (oko 39.000 dinara), odnosno kod onih učenika i učenica koji pohađaju srednje stručne škole.

Posebno je značajno i zanimljivo to što autor i autorka ističu kao upozoravajući nalaz, a to je da informacije koje učesnici i učesnice istraživanja dobijaju u školi ne doprinose smanjenju konzervativizma, etnonacionalizma i verske netolerancije. Autorka i autor takođe ističu da rezultati ovog istraživanja, uz sva teritorijalna i ograničenja uzorka, ukazuju na neophodnost evaluacije sadržaja koje učenici i učenice dobijaju tokom obrazovnog procesa u srednjim školama.

Sam odabir tolerancije i srodnih društvenih fenomena za predmet istraživanja, kao vrlo značajne i aktuelne teme, govori o osetljivosti autorke i autora da uoče i identifikuju ovu temu kao jednu od temeljnih obeležja demokratskih društava. Tolerancija je jedan od ključnih preduslova života u pluralističkim društvima, a pluralitet vrednosti i razlika ne može da opstane ukoliko se ne razvija duh tolerancije prema drugačijem i različitom. Pod tolerancijom se podrazumeva priznavanje prava na različitost. Priznavanje prava na različitost implicira i jednu drugu crtu – da među tim razlikama ne treba da bude onih koje su privilegovane niti onih koje se smatraju superiornim u odnosu na druge.

Autorka i autor toleranciji pristupaju kao vrednosti i operaciono je definišu preko stavova koji sadrže kognitivnu, emocionalnu i konativnu komponentu, odnosno ispituju znanje o predmetu stava, emociju koja se za taj predmet stava vezuje, kao i spremnost da se u skladu sa stavom i reaguje. Tolerancija se takođe definiše i kao odsustvo diskriminacije, a svaka diskriminacija, posebno marginalizovanih grupa u nekom društvu (koje se, u suštini, definišu kao manjinske ne po principu broja, nego određene društvene pozicije i tretmana ili po manjoj moći), može i da se zasnuje na njihovim istorijskim i društveno-kulturnim karakteristikama. Postojanje kulturalno utemeljenih uverenja o superiornosti sopstvene grupe, kao i kulturalno specifičnog ili tradicionalnog potcenjivanja drugih od strane pripadnika i pripadnica ovih grupa, označava ih kao potencijalne žrtve diskriminacije. Negativni ili obezvređujući stereotipi i predstave o njima prenose se sa generacije na generaciju i pod određenim socijalnim uslovima bivaju aktivirani kao već gotova spremnost za diskriminaciju.

Autorka i autor se problemom tolerancije bave na teorijskom i empirijskom nivou. Dobijeni podaci istraživanja porede se sa pojedinim dosadašnjim istraživanjima i rezultatima, uz stavljanje u kontekst savremenog i aktuelnog društveno-političkog života u Srbiji. Rezultati su prikazani u grafikovima i tabelarno, jednostavno i ekonomično, ali su i detaljno interpretirani, s adekvatno izvedenim zaključcima. Podaci su prikazani kvantitativno, ali su i kvalitativno analizirani i prodiskutovani.

U istraživanju se ispituje i znanje o diskriminaciji. Ispitivanjem se pokazuje da nepoznavanje pojmova i njihovog značenja, kao i nepoznavanje zakonskih regulativa, predstavlja plodno tlo za stvaranje diskriminatornih stavova, predrasuda i stereotipa. U istraživanju i knjizi, veoma je značajno uzimanje u obzir i stavova prosvetnih radnika i radnica. Autorka i autor kritički pristupaju celokupnom školskom sistemu. Rezultati pokazuju da su i stavovi nastavnika i nastavnica prožeti netolerancijom i pojedinim konzervativnim uverenjima. Deca zapravo stavove i vrednosti stiču učenjem po modelu, odnosno poistovećivanjem sa značajnim osobama iz okoline, a pored roditelja, to su svakako i nastavnici i nastavnice. Samo učestvovanje u istraživanju (učenika i učenica, kao i prosvetnih radnika i radnica) moglo

bi da podstakne ispitanike i ispitanice da o ovoj važnoj temi razmišljaju, da svoje stavove i vrednosti preispitaju, kao i da ih menjaju u skladu sa sticanjem novih saznanja.

Naročito važan segment knjige odnosi se na prevenciju nasilja i diskriminacije, uz naglašavanje da lokalna omladinska politika ne bi trebalo da odgovara samo na potrebe većinske populacije, već da, vodeći se principima nediskriminacije i socijalne inkluzivnosti, obrati posebnu pažnju i sprovede mere usmerene ka osnaživanju i uključivanju manjinskih, marginalizovanih i ranjivih grupa mladih – što se može smatrati praktičnom primenom rezultata samog projekta i istraživanja, u čemu leži njegova posebna vrednost.

LITERATURA

- CeSID. 2013. *Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji*. Beograd: CeSID. http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/izvestaj_diskriminacija_cesid_undp_poverenik_2013_v__21_02_2014_final_sajt.pdf
- Petrušić, Nevena, i Slobodanka Konstantinović Vilić. 2012. „Modeli rodne senzitivizacije obrazovanja pravnika/pravnica.” U *Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog*, uredio Goran Marković, 519–542. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
- Subotički Miletić, Dijana, i Zoran Gavrilović. 2016. *Tolerancija i rodna ravnopravnost u srednjim školama Kikinde*. Novo Miloševo: Banatski kulturni centar; Kikinda: Udruženje građana Postpesimisti i Udruženje građana Centar za kulturu dijaloga.